

GRUNDLAGSUTSKOTTETS UTLÅTANDE 24/2010 rd

Regeringens proposition med förslag till lagar om ändring av lagen om användning av mänskliga organ, vävnader och celler för medicinska ändamål, 5 § i lagen om klientavgifter inom social- och hälsovården och 7 kap. 4 § i sjukförsäkringslagen

Till social- och hälsovårdsutskottet

INLEDNING

Remiss

Riksdagen remitterade den 9 februari 2010 en proposition med förslag till lagar om ändring av lagen om användning av mänskliga organ, vävnader och celler för medicinska ändamål, 5 § i lagen om klientavgifter inom social- och hälsovården och 7 kap. 4 § i sjukförsäkringslagen (RP 276/2009 rd) till social- och hälsovårdsutskottet för beredning och bestämde samtidigt att grundlagsutskottet ska lämna utlåtande om ärendet till social- och hälsovårdsutskottet.

Sakkunniga

Utskottet har hört

- medicinalråd Raija Asola och jurist Kirsi Ruuhonen, social- och hälsovårdsministeriet
- professor Mikael Hidén
- professor Veli-Pekka Viljanen.

Dessutom har skriftliga utlåtanden lämnats av

- medicine doktor, juris doktor Lasse Lehtonen
- juris doktor, docent Salla Lötjönen
- juris doktor Matti Pellonpää.

PROPOSITIONEN

I propositionen föreslås lagen om användning av mänskliga organ, vävnader och celler för medicinska ändamål, lagen om klientavgifter inom social- och hälsovården och sjukförsäkringslagen bli ändrade.

Bestämmelsen om samtycke till tagande av organ, vävnader och celler från en avliden person ändras så att dessa får tas om den avlidne under sin livstid inte antas ha motsatt sig ingreppet. Den inställning en person uttryckt under sin livstid ska iakttas. När det gäller en minderårig avliden ska tagandet av organ, vävnader och cel-

ler förutsätta att vårdnadshavaren inte motsätter sig ingreppet. Om en myndig person på grund av sjukdom eller mental störning eller av någon annan motsvarande orsak inte under sin livstid kunnat bilda sig en uppfattning om tagandet av organ, vävnader och celler, ska tagandet förutsätta att en nära anhörig eller någon annan närstående person inte motsätter sig ingreppet.

Lagarna avses träda i kraft den 1 augusti 2010.

I avsnittet om lagstiftningsordning diskuteras frågan om att ta organ, vävnader och celler från

avlidna personer för att behandla en sjukdom eller en kroppsskada hos en annan person med avseende på grundlagen: 1 § 2 mom. om människovärdets okränkbarhet, 6 § 2 mom. om förbud mot diskriminering på grund av religion, 7 § 1 mom. om rätten till liv, personlig frihet och integritet och 10 § om skyddet för privatlivet. Dessutom

bedöms förslaget med avseende på artikel 17 i tilläggsprotokollet om transplantation av organ och vävnader av mänskligt ursprung. Regeringen anser att lagförslaget kan behandlas i vanlig lagstiftningsordning, men anser det lämpligt att utlåtande begärs av grundlagsutskottet.

UTSKOTTETS ÖVERVÄGANDEN

Motivering

Utgångspunkter för bedömningen

De grundläggande fri- och rättigheterna hör till fysiska personer under deras livstid och de är skyddade av dem fram till sin död (RP 309/1993 rd). En avliden person är alltså i princip inte subjekt i vårt system med grundläggande fri- och rättigheter. Bestämmelsen i 1 § 2 mom. i grundlagen om människovärdets okränkbarhet har dock större räckvidd bara behandlingen av levande människovarelser (GrUU 71/2002 rd). Under sin livstid har människan en grundlagskyddad självbestämmanderätt till sin kropp. Hur avlidna människor behandlas spelar en viktig roll för religions- och samvetsfriheten. Följaktligen måste åtgärder för att ta organ, vävnader och celler från en avliden person bedömas som en begränsning i de grundläggande fri- och rättigheterna. Det är att betrakta som omänsklig behandling av människovärder, om organ eller vävnader tas från en avliden person utan att åtgärden på något som helst sätt har koppling till personens uppfattning i frågan under sin livstid.

Frågan är inte heller utan betydelse för skyddet av de anhörigas och närståendes grundläggande fri- och rättigheter (GrUU 71/2002 rd). Grundlagens 10 § och artikel 10 i Europakonventionen om skyddet för privatlivet och familjelivet skyddar också de anhöriga till en avliden person (se Europadomstolens dom Pannullo och Forte mot Frankrike 30.10.2001).

Bestämmelser om tagande av organ och vävnad från avlidna personer ingår i tilläggsprotokollet om förbud mot kloning av människor och om transplantation av organ och vävnader av

mänskligt ursprung till Europarådets konvention angående skydd av de mänskliga rättigheterna och människans värdighet med avseende på tillämpningen av biologi och medicin (FördrS 23—24/2010). Konventionen och tilläggsprotokollet trädde i kraft i Finland den 1 mars 2010. Enligt artikel 17 i tilläggsprotokollet får organ eller vävnader inte tas från kroppen efter en avliden person utan sådant samtycke eller tillstånd som krävs enligt lag. Enligt stycke 2 får organ eller vävnader inte tas om den avlidne har motsatt sig detta under sin livstid.

Bedömning av förslaget

I propositionen föreslås att 9 § i lagen om användning av mänskliga organ, vävnader och celler för medicinska ändamål ändras. Enligt 1 mom. får organ tas från en avliden människa om det inte finns uppgifter om eller skäl att anta att den avlidne under sin livstid hade motsatt sig ett sådant ingrepp. Ingreppet får inte göras, om den avlidne under sin livstid har förbjudit att organ, vävnader eller celler tas för att behandla en sjukdom eller en kroppsskada hos en annan person. Bestämmelsen föreslås också bli ändrad så att ingreppet får göras trots att nära anhöriga eller andra närstående till den avlidne motsätter sig.

Målet med propositionen är att öka användningen av organ och vävnader från avlidna för att behandla sjukdomar och kroppsskador hos andra människor. Genom fler organ- och vävnadstransplantationer kan människoliv sparas och människor som fått transplanterat få bättre hälsa. Enligt propositionen köar över 300 personer för organtransplantationer i Finland och årligt

gen avlider 5—10 procent av dem när det inte har gått att få transplantat till dem i tid. De föreslagna bestämmelserna har därför en obestridd koppling till 7 § 1 mom. i grundlagen som säger att alla har rätt till liv och till personlig frihet, integritet och trygghet, och till 19 § 3 mom. i grundlagen som förpliktar det allmänna att tillförsäkra var och en tillräcklig hälso- och sjukvård och främja befolkningens hälsa. Regleringen har alltså exceptionellt tungt vägande motiv som är godtagbara med avseende på de grundläggande fri- och rättigheterna.

Bestämmelserna utgår från antagandet att den avlidne har gett sitt samtycke till att organ och vävnader tas från kroppen. Regleringen är av betydelse för den enskildes självbestämmanderätt. Rätten har samband med flera grundläggande fri- och rättigheter, särskilt med 7 § i grundlagen som föreskriver om personlig frihet och integritet, och med 10 § i grundlagen som gäller skyddet för privatlivet (RP 309/1993 rd, GrUU 17/2006 rd, GrUU 59/2002 rd, RP 309/1993 rd). I grundlagsskyddet för privatlivet ingår bland annat också den enskildes rätt att bestämma över sig själv och sin kropp (RP 309/1993 rd, s. 56, andra spalten). Förslaget innehåller ingen skyldighet att ta reda på vilken inställning den avlidne hade under sin livstid, trots att motiven ger intrycket av att nära anhöriga eller andra närstående blir tillfrågade. Om det inte går att kontakta den som den avlidne har uppgett som sin närmaste anhörig, är antagandet att personen har gett sitt samtycke (s. 12, första spalten). Den avlidne kan antas ha gått med på ingreppet eftersom opinionsmätningar visar att bara en tiondel av finländarna inte vill donera sina organ (s. 14, andra spalten).

Antagandet om en persons samtycke till att organ och vävnader tas från hans eller hennes kropp efter döden kan inte bygga på att andra människor till exempel i enkäter uppger sin åsikt i frågan. Bestämmelsen måste bygga på personens faktiska eller antagna inställning. Lagförslaget måste alltså kompletteras med att man i den utsträckning som det är möjligt försöker ta reda på vad den avlidne eventuellt har sagt om frågan under sin livstid, exempelvis genom nära

anhöriga eller andra närstående, innan organ, vävnader eller celler tas. Det är ett villkor för att lagförslaget ska kunna behandlas i vanlig lagstiftningsordning. Tillägget ligger i linje med punkt 102 i rapporten om tilläggsprotokollet. Organtransplantationer har en extra stor och konkret betydelse med avseende på 7 § 1 mom. i grundlagen som skyddar rätten till liv. Därför får organ, vävnader och celler tas från avlidnes kropp också med hänvisning till att personen antas ha gett sitt samtycke. Det är enligt utskottet viktigt att nära anhöriga eller andra närstående, om det är möjligt, informeras enligt 9 a § före ingreppet samtidigt som de tillfrågas om den avlidnes inställning till åtgärden under sin livstid. Organ, vävnader och celler ska få tas om det inte trots försök går att få reda på den avlidnes inställning under sin livstid inom tillgänglig tid.

Enligt den andra meningen i 1 mom. får ingreppet inte göras om den avlidne under sin livstid har förbjudit att organ, vävnader och celler tas för ett ändamål som avses i 8 § 1 mom. I det avsedda lagrummet talas det om en annan människas sjukdom eller kroppsskada. Ett förbud som den avlidne har uttryckt under sin livstid måste alltså vara mycket exakt. Utskottet menar att hänvisningen bör strykas eftersom redan ett mer generellt förbud uppfyller kravet i lagen.

Enligt 2 mom. får organ, vävnader och celler tas från en avlidne minderårig om inte vårdnadshavaren motsätter sig ingreppet. Enligt motiven ska ett förbud mot organ donationer bara utredas beträffande myndiga personer (s. 12, första spalten). Av 1 mom. framgår det däremot inte att en minderårig persons viljeyttring inte spelar någon roll.

Förslaget är problematiskt med avseende på 6 § 3 mom. i grundlagen, anser utskottet. Barn ska bemötas som jämlika individer och de ska ha rätt till medinflytande enligt sin utvecklingsnivå i frågor som gäller dem själva, sägs det där. Enligt förarbetena (RP 309/1993 rd, s. 49, första spalten) är det viktigt dels att barnen behandlas lika sinsemellan, dels att de ses som jämbördiga människor i relation till den vuxna befolkningen som i princip har samma grundläggande fri- och rättigheter.

De grundläggande fri- och rättigheterna skyddar i princip också minderåriga och andra omyndiga. Enligt förarbetena är den springande punkten för de grundläggande fri- och rättigheterna för denna grupp vem som för deras talan i dessa frågor. Samma princip kan tillämpas på andra omyndiga (RP 309/1993 rd, s. 25, andra spalten, och s. 48, andra spalten). Vidare har artikel 12 i barnkonventionen bestämmelser om barns rätt att uttrycka sin åsikt i alla frågor som gäller dem själva och skyldighet att beakta barns synpunkter i enlighet med deras ålder och utveckling.

Bestämmelser om att barns åsikter ska beaktas och barn bli hörda i beslut som gäller dem finns i bland annat 5, 20 och 21 § i barnskyddslagen, 11 och 15 § i lagen angående vårdnad om barn och umgängesrätt och 7 § i lagen om patientens ställning och rättigheter. Enligt patientlagen ska en minderårig patients åsikter om en vård- eller behandlingsåtgärd utredas, om det med beaktande av patientens ålder eller utveckling är möjligt. Vården av en minderårig patient ska ske i samförstånd med patienten, om han eller hon med beaktande av ålder eller utveckling kan fatta beslut om vården.

Utskottet anser att förslaget måste ses över för att den åsikt som en avliden minderårig person har gett uttryck för under sin livstid ska vara avgörande, om han eller hon med beaktande av sin ålder och sin utveckling är kapabel att ge sitt samtycke till eller förbjuda att organ, vävnader och celler tas. Bestämmelsen måste ändras för

att lagförslaget ska kunna behandlas i vanlig lagstiftningsordning.

När 9 § ändras enligt utskottets förslag motsvarar inte paragrafrubriken "Samtycke" längre innehållet och den bör därför ses över.

Övrigt

Utskottet noterar att 8 § 2 mom. i lagen om användning av mänskliga organ, vävnader och celler för medicinska ändamål föreskriver att en människas död ska konstateras så som det bestäms genom förordning av social- och hälsovårdsministeriet. Med beaktande av 7 § om rätten till liv och 80 § 1 mom. i grundlagen, där det sägs att det genom lag ska utfärdas bestämmelser om grunderna för individens rättigheter och skyldigheter, anser grundlagsutskottet att statsrådet så snart som möjligt måste vidta åtgärder för att en grundläggande bestämmelse om hur en människas död ska konstateras tas in i lag.

Utskottet har ingenting att anmärka mot lagförslag 2 och 3.

Utlåtande

Grundlagsutskottet anser

att lagförslagen kan behandlas i vanlig lagstiftningsordning och det första lagförslaget bara om utskottets konstitutionella anmärkning till 9 § beaktas på behörigt sätt.

Helsingfors den 11 maj 2010

I den avgörande behandlingen deltog

ordf. Kimmo Sasi /saml
vordf. Jacob Söderman /sd
medl. Tuomo Hänninen /cent
Ulla Karvo /saml
Elsi Katainen /cent
Esko Kiviranta /cent
Kari Kärkkäinen /kd

Elisabeth Nauc ler /sv (delvis)
Ville Niinistö /gröna
Veijo Puhjo /vänst
Tapani T lli /cent
Tuulikki Ukkola /saml
Ilkka Viljanen /saml.

Sekreterare var

utskottsrad Timo Tuovinen.